

2. Вдовиченко Г. Хто такий Ігор? Роман / Галина Вдовиченко. – К. : Нора-Друк, 2010. – 280 с.
3. Малярчук Т. Біографія випадкового чуда : роман / Таня Малярчук. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. – 240 с.
4. Матіос М. Нація : Видання поште. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 256 с.
5. Матіос М. Чотири пори життя / Марія Матіос: Вид. друге. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 264 с.
6. Мацьків П. Функціонально-семантичні особливості християнських теонімів у біблійному та фольклорному текстах // Проблеми гуманітарних наук. Випуск 26., 2011. – С. 45-58.
7. Пагутяк Г. Зачаровані музиканти. Роман-феєрія / Галина Пагутяк. – К., Ярославів Вал. – 224 с.
8. Пагутяк Г. Слуга з Добромиля. Роман / Галина Пагутяк. – Львів : ЛА «Піраміда», 2012. – 200 с.
9. Ринекер Фритц, Майер Герхард. Библейская Энциклопедия Брокгауза / Герхард Ринекер, Герхард Маер [пер. с нем. В. М. Ивановой, А. А. Карельского, Д. В. Щедровицкого]. – Кременчук : Християнська зоря, 1999. – 1088 с.

Summary. The article deals with Christian theonyms which are analyzed from the point of view of their stylistic, pragmatic and linguocultural marking by means of comparative analysis. That made possible defining the common and distinctive denotative, referential and connotative meanings of the compared nominations and also their place in the system of God's names in general.

Key words: sacred, onym, theonym, religious discourse, comparative analysis.

УДК 811.161.2

Н.М. Дзюбак, Я.М. Чопик

ВІЙСЬКОВО-ІНЖЕНЕРНІ ТЕРМІНИ, УТВОРЕНІ ШЛЯХОМ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню лексики військово-інженерної галузі. У цій науковій розвідці детально проаналізовано механізми процесу вторинної номінації військово-інженерних термінів та особливості їх функціонування у військовій терміносистемі.

Ключові слова: термін, термінологія, терміносистема, термінотворення, термінна номінація.

Основним джерелом поповнення лексичного складу сучасної української літературної мови є термінологія. Термінна номінація, що супроводжує відкриття спеціальних понять науки і техніки, - цілеспрямований творчий процес. Наукова термінологія – це вище породження людської думки, оскільки її утворення відбувається свідомо, з прагненням до точності, чіткості, системності. Для створення нового терміна можуть бути використані різні мовні засоби, а вибір оптимального способу номінації наукового поняття – складний процес, який визначають об'єктивні та суб'єктивні внутрішньо- та зовнішньолінгвальні чинники.

Сьогодні маємо обґрунтовані твердження про кількісні та якісні зміни в мові. Наприклад, збагачення лексичної системи не тільки новими одиницями, а й новими значеннями, коли слово в актах вторинної номінації отримує новий денотативно-сигніфікативний зміст [1, 5]. Подібні явища спостерігаємо і в процесі найменування спеціальних понять військово-інженерної галузі.

Сьогодні потрапляємо на низку наукових праць, присвячених з'ясуванню походження спільнослов'янських та староукраїнських військових найменувань (А. Абдульманова, С. Ледеяєва, Д. Банзаров, П. Ковалів, Ф. Сороколетов), досить пильна увага у мовознавстві приділялась аналізу окремих тематичних груп української військової літератури XVI-XVIII століть (О. Апанович, Є. Альбовський, Бурячок, В. Горобець, В. Заруба, Л. Коломієць, Я. Рибалка).

Актуальність нашого дослідження зумовлена потребою цілісного усебічного вивчення сучасної військово-інженерної лексики. Військові терміни, утворені шляхом вторинної номінації, ще не були об'єктом спеціального дослідження.

Мета нашої наукової розвідки – дослідити механізми процесу вторинної номінації військово-інженерних термінів та особливості їх функціонування у військовій терміносистемі.

Оскільки мислення сприймає нові дані про дійсність через відомий запас інформації та з допомогою інваріантних ознак, виникає ситуація, коли виділене наукове поняття може (завдяки своїй подібності з побутовим) позначатися тим же знаком, що й останнє, а не спеціально утвореним терміном. Тобто здійснюється повторне використання номінативних одиниць, яке супроводжується переосмисленням їх семантики.

Нашу увагу привернули терміни-однослови, лексико-семантична структура яких має вихідне загальноповживане значення і похідне – термінологічне. Це військові терміни не зразок *башта*: 1) *висока і вузька споруда багатогранної або круглої форми, що будується окремо, або становить частину будівлі, вежа*; 2) *військ.* – *верхня обертова частина корпусу танка або броньованого автомобіля; вишка на судні, в якій містяться гармати й кулемети*.

Подібні двопланові одиниці виникають як наслідок розв'язання суб'єктом номінації завдання – позначити нові реалії, вичленовані теоретичним рівнем мислення. Як відомо, в актах номінації складовими є три елементи: суб'єкт номінації (той, хто називає), мовний матеріал і об'єкт – реалія, що потребує назви. Номінацію спеціальних понять треба розуміти як свідому цілеспрямовану дію. Тому використання загальноповживаних слів для позначення спеціальних понять в актах вторинної номінації – явище, детерміноване впливом не лише екстралінгвальних, а й психологічних чинників. Це взаємодія об'єктивного і суб'єктивного моментів термінологізації. Отримавши в термінології нову денотативно-сигніфікативну співвіднесеність (*башта* – частина будівлі і частина корпусу танка чи автомобіля), ці словесні знаки з новим термінологічним значенням набувають нового ступеня суб'єктивності порівняно із загальноповживаними словесними знаками первинної номінації.

За наявності спільних рис між двома предметами чи явищами під час вторинної номінації використовується спосіб перенесення найменування з одного предмета чи явища на інше на основі метафори та метонімії.

Метафоризація ґрунтується на подібності ознак. Метафора як своєрідна модель формування термінів реалізується за певними закономірностями, представленими в регулярних взаємозв'язках між порівнювальними предметами, явищами і ознаками.

У процесі дослідження ми виділили такі найтипівіші різновиди метафоричних перенесень: *тварина-техніка; тварина-пристрій; фізичні характеристики предметів і речовин-пристрій; меблі-архітектурні споруди; філософські поняття-військові поняття* тощо.

Визначені нами метафори побудовані на:

1) **подібності форми:** *вовча нора* – *ніша, відрита в передній крутості окопу на одну людину; вовчі ями* – *вид фортифікаційних загороджень, що складаються з декількох рядів ям глибиною 1,9...2 м, розташованих у шаховому порядку, на дні яких забито загострені коли; ворон* – *пристрій для руйнування верхньої частини фортечних стін; рогатка* – *протипіхотне переносне дротяне загородження, що складається з трьох хрестовин, які скріплені поперечною жердиною;*

2) **подібності просторових характеристик та призначення:** *антресоль* – *площадка, що займає верхню частину об'єму приміщення житлового або виробничого будинку, призначена для збільшення його площі, розміщення допоміжних, складських та інших приміщень; маски* – *місцеві предмети або інженерні конструкції, які використовують для маскуванню військ і об'єктів від різних технічних засобів розвідки противника;*

3) **подібності способу зведення (створення):** *засіка* – *загородження, що влаштовується з дерев діаметром не менше 15 см, повалених одне біля одного або хрест-навхрест вершинами у бік противника;*

4) **подібності способу подолання:** *дефіле* – *вузький прохід через складний природний рубіж (місцевість); лаз* – *конструкція промислового виготовлення, що слугує як хід до легких каркасних фортифікаційних споруд;*

5) **подібності структури:** *порох* – *зерниста механічна суміш калієвої селітри, деревного вугілля і сірки;*

6) **подібності функціонального призначення:** *базис* – *основна лінія, яка точно вимірюється на місцевості, й по якій визначаються величини інших ліній і робляться обчислення під час визначення координат, зйомок місцевості; заставка* – *пристрій, що служить для відкривання й закривання отворів гідротехнічних споруд і регулювання витрати води, яку пропускають;*

7) **подібності поведінки, способу дії:** *амфібія* – *бойова або транспортна машина, здатна пересуватися як по суші, так і по воді; блокування* – *ізоляція опорного пункту з метою наступного його знищення або захоплення;*

У ряді випадків зовнішня і функціональна подібність можуть поєднуватися: *баран* – *стінопробивна машина древніх та середніх століть, названа так за подібність рухів під час пробивання стінок із рухами баранів, що б'ються, для посилення подібності деколи ударний кінець робили у вигляді баранячої голови; їжаки* – *невибухові переносні, протипіхотні і протидесантні*

інженерні засоби, що застосовуються для влаштування загороджень на дорогах, вулицях і ділянках прибережної смуги, зручних для висадки десанту.

Потрапляємо на подібні терміноутворення іншомовного походження, які піддалися метафоризації у мові-першоджерелі: *кесон* (пряме значення у фр. – ящик) – конструкція, що обгороджує об'єкт для утворення під водою або у ґрунті, перенасиченому водою, робочої камери, вільної від води за рахунок нагнітання в ній стиснутого повітря; *шнек* (пряме значення у нім. – равлик) – гвинтовий конвеєр.

Під час вторинної номінації роль метафори полягає у тому, що вона надає термінові яскравої образності, яка дозволяє заглибитись у те чи інше наукове поняття, окреслити контури його семантики. З плином часу ми вже не сприймаємо такі утворення як власне метафоричні. Це зумовлено тривалістю вживання відповідних термінів у військово-інженерній галузі.

Метонімічні процеси ґрунтуються на перенесенні назви за часовою і просторовою суміжністю, із процесу на результат, із властивості на кількісний показник, з процесу на предмет, із процесу на властивість, із матеріалу на виріб із цього матеріалу, з родового поняття на видове. Для творення українських військово-інженерних термінів використано поодинокі із зазначених видів метонімічного переосмислення слів, зокрема: **перенесення звукових характеристик на назву пристрою: грохот** – обладнання для поділу частинок (шматків) сипучих матеріалів по величині шляхом просівання через сито або решета.

Потрапляємо і на перенесення назви цілого на назву частини, що ґрунтується на понятті суміжності, однак специфічним у цьому випадку є те, що визначена суміжність кількісного характеру, наприклад: *кішка* – пристрій у вигляді невеликої кітви з 3-4 лапами для піднімання підводних кабелів, фіксування на височині тощо.

Як бачимо, асиміляція загальноновживаних слів системами термінів внаслідок використання їх у процесі вторинної номінації є тим імпульсом, який зумовлює розвиток нових парадигмозначень.

Використання загальноновживаних слів у ролі термінів як результат процесів вторинної номінації має свою специфіку. Термінологічне значення продукується не будь-якому слову, а тому, яке вже реалізує свою номінативну функцію і позначає у мовній практиці певне поняття, що має асоціативну подібність з поняттям, що потребує імені. Тобто утворений на основі загальноновживаного слова термін-семантично мотивований знак.

Переосмислення значень загальноновживаних слів під впливом термінології відбувається внаслідок використання мовних одиниць в актах прямої і опосередкованої вторинної номінації. При цьому в першому випадку (непряма вторинна номінація) терміни набувають властивості автосемантиї (можуть позначати нове поняття незалежно від значень інших слів); в умовах опосередкованої вторинної номінації терміни характеризуються властивістю синсемантизації, оскільки своє нове значення в термінології вони реалізують з опорою на значення конкретизаторів [2, 58]. Формування термінологічних значень може мати системний характер, оскільки для позначення спеціальних понять використовуються одиниці конкретних тематичних груп.

Нове термінологічне значення слова визначає реалізацію його нових парадигмозначень. Так, за лексемою *ворон* в актах вторинної номінації закріпилося нове значення – «*пристрій для руйнування верхньої частини фортечних стін*», що передбачає функціонування слова в парадигматичному ряді: *таран, товкач, баран, дробильний агрегат* оскільки дані одиниці мають спільну сему – «*пристосування для руйнування будівель та їх частин*». Зоологічна ж назва *ворон* реалізує парадигмозначення в іншому ряді – *галка, грак, сорока, крук* та ін., що складають семантичне поле «*назви птахів*».

Термінологічне значення передбачає нові розгалуження синтагматичних значень. Діапазони лексичної сполучуваності при цьому у терміна і загальноновживаного слова не збігаються. Конкретизатори позначають ознаки, виділені з допомогою теоретичного мислення. Отже, синтагмозначення двопланових знаків у їх різній функціональній реалізації знаходяться у відношенні додаткової дистрибуції.

Одна загальноновживана одиниця може використовуватися для позначення кількох наукових понять. Тому семантична структура слова охоплює вихідне загальноновживане і декілька похідних термінологічних значень, наприклад: значення слова *ядро* в лексиці загального вжитку «*внутрішня частина плоду (гороха, зерна, насіння), покрита оболонкою або шкарлупою*», а у геології це вже «*внутрішня частина земної кулі, яка починається на глибині 2900 км від поверхні*», у фізиці – «*важка, позитивно заряджена частини атома*», у біології – «*складова частина рослинних і тваринних клітин*», у спорті – «*важке металеве пристосування для штовхання, що має форму кулі*», а у військовій справі – «*кулястий суцільний заряд ударної дії в артилерії*». Подібне функціонування термінів призводить до розвитку міжсистемних омонімічних відношень.

Як підсумок слід зазначити, що вторинна номінація – це досить продуктивний спосіб творення термінів військово-інженерної галузі, який передбачає використання слів сучасної української мови для називання відповідних військових понять на основі метафоричного чи метонімічного перенесення. При цьому нові термінологічні значення треба розуміти: 1) як факт мови, а не літературні тропи; 2) як значення, закріплені без тривалої еволюції; 3) як лексико-семантичний варіант значення того слова, на основі якого вони формуються; 4) як мотивовані загальнозживаним значенням; 5) як такі, що не порушують семантичної єдності слова. Нове термінологічне значення слова визначає реалізацію його нових падігмозначень та синтаксичну сполучуваність, що реалізуються у межах наукових синтагм.

Список використаних джерел

1. Панько Т. І. Українське термінознавство: Підручник / Т.І.Панько, І.М.Кочан, Г.П.Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
2. Наконечна Г. В. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення / Г.В. Наконечна. – Львів: Кальварія, 1999. – 110 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

Summary. The article investigates the vocabulary of military engineering area. In this scientific exploration analyzed the mechanisms of the process of second nomination military engineering terms and features of their operation in military terminology.

Key words: term, terminology, terminological, terminology, terminna nomination.

УДК 811.161.2: 81'373.422

С.Б. Завалій

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ОКСИМОРОННИХ СИНТАГМ У ПОЕТИЧНОМУ СЛОВНИКУ

У статті досліджено оксиморон як лінгвостилістичну категорію поетичної мови, проаналізовано семантико-стилістичні функції оксиморонних синтагм у поетичному словнику другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Ключові слова: поетична мова, оксиморонна синтагма, стилістична фігура, стилістичні функції.

Характерною ознакою поетичного словника є широке вживання семантично протиставлених лексем, зокрема оксиморонних синтагм як засобу індивідуалізації художньої мови та композиційно-стилістичного принципу побудови тексту.

В україністиці оксиморон як лінгвостилістичну категорію досліджували В. Чабаненко [13, 13 – 51], Н. Бобух [1, 240 – 261] та ін. Опису стилістичної фігури оксиморона на матеріалі різних мов (зокрема, російської та англійської) присвячені кандидатські дисертації Н. Павлович [8], В. Пастухової [9], О. Сингаївської [10], Л. Татанової [12], Г. Курегян [7].

У пропонованій розвідці ми ставимо за мету дослідити стилістичні функції оксиморонних синтагм у поетичних текстах другої половини ХХ – першої половини ХХІ століття.

Оксиморон – один з найефективніших засобів пізнання, структурування, маніфестації й оцінки сучасного парадоксального світу. За допомогою оксиморонних синтагм автори передають суперечливу сутність зображуваних предметів, явищ, образів. Крім того, оксиморон спонукає читача до глибокого осмислення індивідуально-художнього прийому поєднання несполучуваного, де «найзвичніші слова та образи взаємопроникні й трансформовані в стилі художнього твору створюють новий світ мовленнєвих смислів і відношень» [2, 55].

У поетичній мові оксиморонні синтагми набувають особливої виразності, є важливим стилістичним прийомом. Антоніми, які лежать в їх основі, виражають внутрішню суперечність явищ, поєднаних в одне ціле. На відміну від протиставлення, контрастні поняття в оксиморонних сполученнях об'єднуються в одне значеннєве ціле, що є своєрідним джерелом експресії [1, 259]. Названа стилістична фігура підсилює емоційність художнього тексту, дозволяє в лаконічній і незвичній формі розкрити складність та суперечність зображуваного факту, передати діалектику самого життя: *Все зітліє: і стріли, й знеславлена слава меча – / Його [чорноризця] слово, про-*